

АМДЫЫЗЫНДА 1300

«Коммунизмче орун» совхозтун Кок-Сайыраа хожуу малчыны, он уругуу өстүрмө Маалым не Сенил Дагаева Монгуш бо чылдың кыштагылашкынына уткуштур багай эвес белеткенген.

Өнүкүү өнүкүү Дамчат-оол Достук-оолунуң биле 10 тонна сиенни, 4 тонна суданы кыштагыда чедиреш, өдөктү белеткен алган. Ындылаа болза, совхозтун талаанын чамдык чүүлдер чедир кылдырмай турарын малдын хомулап чугаалаан. Малдын өг-бүлө аренда керээзи-биле ажалдап туралаа болза, хураганнардын дужаарда деклсвейн турар. Бо чылын пландан аягы 100 килограмм дүктү дужааган, а түнөсө телевизор совхоз ам-даа жол-бай. Үзө санаашкынын түнөсөдери үнөсө болза, малчы өг-бүлө ам хууда малдык алас деп шиттирилди. Азы буттарын калдып турар 400 аягы баш хоюн салып алгаш, совхоз-биле тускай керээзи ажалдап туралаа болза, хураганнардын дужаарда деклсвейн турар.

Өвүрдөн медээлер

ХООМАЙ ЭВЕС

«Шын» солунуң бодук журналистери Өвүр районунуң төвүгө, чамдык ажал-агыларынга, малдын бригадаларга, школарга болгаш өскө-лаа коллективтерге чедип, келер чылдың чагы-мылгызына хамаарыштыр чоп-биле ужурашкып чорааш келген.

Өвүрүнүң ырак булуна-рынын бирээзи — Сагы суураа «Шын» солунуң ча-гыдылаагы багай эвес чо-руп турар дээриники дута-рында «Союзпечать» чери-ниң ол суураа төлөзүм Кла-ра Чолдуева Опака дини-наткан. Суураа 328, нөзө-дө 115 малын өг-бүлөдөр-ниң 75 хууу «Шын» бо хүннерге чагыдып алган. Чагыдылаа ам-даа уламчы-лавышаан.

КЕРЭЭЛИГ-ДАА БОЛЗА...

Сагаы суураа чызе баугаар алырга, 1974 кижик турган турар. Илс-сакжиге 90 бичин уругтар, ор-тумаа школада 457 школарга өөрөйи турар. Чаа өлгөтөн аялык өг-бүлөсү-биле көчүп келгендерни катая санаарга пунту 443 өрөгө бар.

Көдөз Советтин хуусоому, «Кызыл тук» совхозтун удуртулаагы, куш-ажылчы коллектив чөвүлөк чоңун амыдырал байдалын кижик-дер сорулга-биле бүтү тала-лыг дузаны көргүзүп, өг-бү-лөсү мал өстүреринге, огород учустоктары тургуза-рынга улаш китептерини ут-ландырган түнөсөдө амгы хүннерде чоңда 1730 кижик.

4570 шээр мал, 120 чылгы, 27 хаван бар. Моон алгаш көөргө, Сагдылаа хаван эвеш боордан башка, өскө мал хой деп болур-дур.

Чоокта чаа чоңга 6 тонна киртофельди, 4 тонна арбайны соптап чир кылдыр саткан.

Алп-чем-биле хандырыла салгыжыларда хоомай эвес деп болур.

СЪЕЗДА АЖЫЛЫН ЭГЕЛЭЭН

МОСКВА, октябрь 28. (СЭТА). РСФСР-нин улус де-путаттарынын бешки (эзелчир чок) съездин октябрь 28-те ажалдан эгелээн. РСФСР-нин Президентин Борис Ельцин чоңга кыгырыг кылды. Съездиң түвө чугаалаан.

Российн Дээди Советинин Даргазын депутаттар со-гуур болган парламенттин эде организастарынын ула-нышкыларын, РСФСР-нин чаа Конституциянын төлөвисини чугаалааш көөр.

Бешки съездиниң бирги үе-чалам бо чылын июльда болган. Ытыч элээн каш каттап байдалыкыларын түнөсөдө безин Россиянын Дээди Советинин Даргазын согууру чедип алдынамын-биле холбаштыр Съезд бо күскө чедир солгаараттыгын турган.

Бо хүннерде чуртта МУЗЕЙ-ЗАПОВЕДНИК

СССР Президентин М. С. Горбачевтин 1991 чыл-дың октябрь 26-да Чарлымы баугаар. «Москвалык Кремль» деп күрүтөйи Тогу-культура музей-за-поведниги тургустунган.

Москва Кремлинки күрүе музейлеринин, «СССР-нин Алмаз фонду» дегелле-нин, «В. И. Ленинни Кремльде кабинетин болгаш квартираны» турскаалдыг музейин баазанынга «Мос-ква Кремль» музей-запове-дик СССР Президентинин болгаш РСФСР-нин Президе-тиния, камгалаанын баа-хайгааралык адыан тур-густунган.

ПОЛИТИКТИГ ПАРТИЯЛАР, ШИМЧЭЭШКИННЕР

Президент Чарлымы-биле СЭКП-ниң ажал-чорт-дулаагы соксаткан-даа болза партиянын итиниле политиктиг чорудулаагынын шуут соксай берээ-нин сөөлү үдө чуртта байдал болушкун-нар херечиле турар.

КОСТРОМА, Россияда со-циалисттиг улаанышкы-нын төөн үсөдиг күштерин каттыштырар талаа-биле оргкомитет хоорайнын ийти партия хуралын ажал хү-нүнүң сөөлүдө эрттирерин-че коммунистерни кийги-рган.

ДОНДА РОСТОВ, Ленин-чи коммунистерни партия-зын, ажалчы чоңун пар-тиянын каттап тургузар та-лаа-биле инициативтиг ко-митет област төвүдө тур-густунган.

НИЖНИЙ НОВГОРОД, Ажалчыларнын бүтү-зил-ле съездин келер чыл-дың апрельде эрттирерин ажалчы болгунериниң бол-гаш экижолдорун Бүтү-рос-сия чөвүлө хуралы шит-тирлээн.

ЧЕЛЯБИНСК, «Большевик платформаны» оргкомите-диниң кеңигүнү Владимир Белоголов меделел кылган, «Чажыт байдалче каттап ки-рер бет» деп оон чүүл «Че-лябинский рабочий» солунга параттыган. «СЭКП-ни чылча шапканы-биле, совет кижилерин байлар болгаш адылар кылдыр адылаа-ры-биле азе тургустунуш-кун доозулга-ла» деп, ав-тор чүүлүдө бижээн.

МИНСК, Инициативтиг-тиг чаа шимчээшкни Бе-ларускта тытып келген. Ону «Демократия, социал-депшыл болгаш чөптү чо-рук дөш» деп адаан.

РЕСПУБЛИКАЛАР АМЫДЫРАЛЫНДАН

ТБИЛИСИ, Грузиянын президентин Звиад Гамса-хурдиа Цхинвали хоорайда болгаш Мурнуу-Осетиянын Джави районунда оңа сай-далы ам-даа бир ай немей уэзтикан. Оң баштай чылдыг декабрьда чарлаан. Ол ып-каш республиканын удур-тукузу ол бүтү деискээр-ни боо-чөспөктү тургузу-лары болгаш эрге-хоойу камгалап органынын прези-дентиниң тускай төлөзүн полковник Тегна Эпаташви-линиң (Грузиянын ИХМ) эргезинге кирген турар ду-гайында чарлыкты үндүргөн.

МОСКВА, Улус депутат-тарынын «Демократия Рос-сия» фракция бөлүнүчү ке-ңигүнери РСФСР-нин улус депутаттарынын бешки Съездининиң хүн чуртунун болгаш алаа буттарын та-ктыканын октябрь 27-де чугаалааш көргөн. РСФСР-нин Дээди Советинин дарга-зын согулааларында де-мократтар бөлүү Руслан Хасбулатов дээш бадылаан чалааткан.

КИШИВ, Молдова рес-публиканын баштыны Млр-чи Сигурдун чарлы-биле республиканын премьер-ми-нистри Валерий Муравский баштаан Молдованың дээш экономикаст чөвүлөдиг тур-гускан. Оң сорулгазы-рынок экономикастың шил-чилениң байдалында хү-нүнүң экономикаст поли-тиказын кол улаанышкы-ларын тодаралды. Чө-вүлөк кеңигүнериниң ара-зында Великобританиядан болгаш Румынидан ийи-лаштыкы экономист эргем-денер база бар.

ТАШКЕНТ, Украинаның Дээди Советинин даргазы Леонид Кравчук баштаан ча-зак делегацияны Узбекис-танын найыспалында ок-тябрь 27-де челе берген. Ол Узбекис-тан биле Украина-нын аразында экономикти-кам ажалдаагы дута-рына чугаалаашкыны-нары чорудары-биле база ол талаа-биле керээзе ал-салыры-биле ында барган.

АШХАБАД, Республика-нын Дээди Советинин сессиясы «Туркменистанын хамаарышпас чорунуң кү-нүнө тургузууң үндөсү-нөриниң дугайында» хой-лууну база «Туркменистан-нын хүрүнө символика-рынын дугайында» доктаа-ды октябрь 27-де хүлөп алган. Ол хүнү моон сол-гаар чоңун байралады — Туркменистанын хама-арышпас чорунуң хүнү кыл-дыр чарлаан, чыл саямда оңу демделээр.

МОСКВА, Сөөлү сан-ту-нелде алаш көөргө, чоңу-дүжү ажалдаагы колдуун-да доозулган Тарааның 95 миллион гектардан ажаап алган, ол дөргө тараш шал-уун 93 хууу. 156,3 мил-лион тонна тараш алынган. Эрткен чылын 217,8 мил-

лион тонна тараш ажаап алдыган турган. Тарааның ортумаа дүжүу гектарлап 16,5 центнер, эрткен чыл-дымдан 5,5 центнер эвеш болганы ол.

Күрүнө шыгжамырыңче 38,5 миллион тонна тараш салып алдыган, эрткен чыл-дын—64,8 миллион тонна турган.

Картофельди бүрүч-биле казып алган. Оң дүжүу-ру бир гектардан 99 цент-нер, эрткен чылдымдан 6 центнер эвеш.

Чигир сөөкларын ажаап аллары доостун турар. Ам дээрине оңу 47 миллион тононы кураан, 2636 то-на чигирин бүдүргөн.

Бо чылды 715 муң гектар-дан погаарын ажаап ал-ган. Эрткен чылдымга бо-доога 85 муң гектар эвеш, 6707 муң тонна чиг эт хо-вен чылдыган (планын 90 хууу).

Пос-таавы кытырынга ажалдап 256,7 муң тонна келер салып алганын. Эрткен чылын 170 муң то-на турган.

Чем елиниң аразында са-лаага, 107,3 миллион тоноа бөдүн база хоолуул мал чөмөрин белеткен, ол эр-кен чылдымдан 11 миллион тоноага эвеш.

МОСКВА, (СЭТА-нык месс). Андрей Антонов. СЭТА-нын «дүргөн медээлер шугумундан» дуза көргү-лөри «Ржевская правда» (Тверь область) деп район солунун редактору Анато-лий Тарасов дилеп, үстүу Волганың черинге ажаллап болур кижилер херек бооп турарын дынгаткан.

Херектиң ужуру мынлыг хоорайларын тургузуу алганы көдө ажал-агыт кооперативин буштун дүшүн. Займшис деп суура ол кооперативин тургузуула-рынын чүгө чагылаа-агы фермер Юрий Полтора-ктан. Оң шитири аны-агы чылдагылар-биле хоорайже эл чана берген. Бүтү техниказы — «Беларусь», ДТ-75 тракторлар, чап-чаа ГАЗ-66 аяктык чо-куп турар. Юрийдө чо-лаачи мергендик ийи анык механизатор кижик иттеги-ниң турар. Өг-бүлө-биле-лаа кезип кээп болур. Чурттаар чер бар. Ажал-агыны сайырадырынга бү-гү чүүлдер — кооператив эргезинде 50 гектар тарыла шөлү, бола мал фер-мышка чедир мал чөм бар. Тус черде колхоз база хо-райдан шөфтер дуза көрү-лөрин ойталаа.

Оон аныла кооперативти турар чери тергип оңа. Волга хемин арынна, ара-ары чынылаа, балыктап, мөөңүлөп, каттап болур.

Чере ажалдаарынан чалаамы, оң ээзи бөдү-лөүр кижилерин дараа-лаа адресе бижириң сүмөл-түрүр. Теңе ооласть, Ржев-6, А/а 54.

Республиканын инициатив-политиктиг солуну

ШЫН

№ 182 (4682)

1991 чылдың октябрь 29, вторник

Садар өртөз 20 көп.

КАНЧААРЫЛ?

Чаа дооскан аныктарын ажалга хүлөп алыр, олар-нын бажы-биле хандылар, дегкир, дузалаар дэн чи-жикте чүүлдерин «Шын» солунуң бир арынга үнөн-материалдан номчаан мен. Ыккө, саягы талаа-биле дооскан эртемниң оолдар, уруглар шуут ажалдап тур-ар бе? А оларын өөрдөдө тускай бижик-биле чору-лар. Доозуларга, ажалче чоруткан черинге орну тур-ар ужурау.

Бин-Хем районун Ар-жаан суур-дур. Маана чаа дооскан кижилерин ажалга албаан. Рабкооп даргазы — Галина Александровна Алы-ктарын ажалга албаска, ол кижилер чүтү-биле амы-дыраарыл?

Мен бодарымга, саягы-материал чөвүлөдө шуут-дооскан эртемниң, доку-менттиг кижилер ажалда-майн турар. Ол хиреде олар тускай документини чок-даа болза, дооскан аныктарга орнуу чайлап бербес-тир. Мындагы таварылгада кан-чаарыл? Ажал чок кыл-гашкып чорутур бе?

ДАНЗЫН

Кызыл хоорай. Гонорарын «Шын»-агар санынче шилчидерин дилдик.

Ыраккы Сагдыны хойжуу Ооржак Анча-маа Оолзаковна бедик ак сынарнык делемдеринге оларлаткан хойла-рын өлөкчө кирип кел-ди. Ааржы дег аккыр хойлар каяаже кирди.

Тываның мурнуу-ба-рын кызыгаарында чурттап, малчынан чо-руур хоочунуң чугаа-зын амынап ор бис. Ол өнүкүү ээзи Ооржак Чамбылда-биле 34 чыл дүргүзүлде Сагдына «Кы-зыл тук» совхозтун хой-ларын өстүрүп, макта-дыг ажаллап келген.

Калы-дошкун бойду-тут бо черге олар түс башка оонаштыр чамдык үелерде түс амы хура-ганнарны менди ап тур-ган. Бо чылын база ба-гай эвес түнөсөдиг бол-ган. Чүсө оонаштыр сөзөн амы хураганны алган. Кыштаанда жо-жуп көз, кыша узур мал чөмчө белеткен а-ган.

Окемчик ОНДАРНЫН фотоу.

Хуужудулга айтыры

ЭЭЗИ БОЛУР БЕ?

Биев республикада сөөлү чылдары инициатив малчыны бажы эвезээн, черин дүжүтүр чавы-заан. Оң түнөсөдө рес-публиканың бөдүнүгү бөдүрүп ап болур чем продукту-ларын бөдүнүгү хер-гелелин доозу-биле хан-дырын шылдаастай берген. Совхозтар хой кезин ка-рылгалды азы оорула чо-к ажаллап турар. Шап мындыг байдалда уштунарынык кол оору — күрүнө бүдү-рүлгөлерин хуужулар. Бо хемчег эки түнөсөдиг бе-рип болур дээрин чуртта фермерлерин, акционер бөдүрүлгөлериниң арга-дур-жулаагы көрүзе берген.

Республиканың Агроулет-пур эвилелиниң экономис-тери тараачын болгаш арат ажал-агылар, колхозтар-нын болгаш совхозтарын баазааларына тургустунган тараачын база арат ажал-агыларын ассоциациялар азы каттыжышкыныры көдөз ажал-агы бөдүрүл-гөсүн кижилерин хамаа-рылаан өскөртп, ээлери кылдып болур деп санап турар. Ытычтан олар чам-дык ажал-агыларын баа-заалына тараачын болгаш арат ажал-агыларын ассоциацияларын тургуза-рын сүмөл, экономис-тер сапашкыныры баш бу-рунгар чорудуп турар.

Көдөз ажал-агы бөдү-рүлгөлерин хуужуларын айтырып республиканы Министрлер Чөвүлөдиги хурадалык бирозини хурадалашкып турда, санап берген эштер чамдык совхозтарын узуртукулары болгаш тускай эртемни-лерин хуужудулаан дегки-рей турар деп чугаала-лыр. Оон бир херечин рес-публиканың чурттагы чо-нунуң аш-чем-биле халы-кылаан чогуумдарынын хемчеглерин чугаалаашкы көргөн совет болгаш ажал-агы активинин чөвүлө ху-раалы болган. Алаа сөс ал-ган узуртукуларынын хой кезин совхозтарын, колхоз-тарын тараачын болгаш арат ажал-агы катты-

жышкыныры кылдыр дээр санадарын далаш деп са-нап, совхозтарын болгаш колхозтарын узуткаары эр-те, бөгү Тываның чоңун олар чөмчөри турар деп чу-галаан турарлар. Ындыг аныктыг болаларын «Чыр-гакы» совхозтун директору Д. Б. Кара-Сал, Өвүр рай-онунуң АУК даргазы Ш. С. Куулар дээр, чамдык шитер берген. Тараачын, арат ажал-агыларын организа-таарында узур эвес бис деп чугаалында дөмдөгөн тур-за-лаа, көдөз ажал-агыга хуужудулаа чорударын эр-те деп санап турарлар.

Оларын бодалы-биле чөп-шөзөрин болур-ла мынаан. Бир эвес кайы-бир совхоз азы колхоз оорулагы, бедик бөдүрүчүлүгү ажаллап турар болза — эки-ле-ир. Чылдан тычче карылгалыг ажаллап келген, чарыгал-дарын арай деп дулап тур-ар ажал-агыларын кан-чаарыл? Күрүнө азыралы-га ам-даа тургузар бе?

Россиянын чааза ний-үш чыл болгаш, карылгалыг ажал-агыларын чары-чуларын дузалаарын сока-дыр дээрин бөгүн канчаар көөр апарыл?

Агроулетпур эвилелиниң экономиктиг реформалар болгаш көдөз ажал-агы бөдүрүлгөсүн сайыраалы баш бурунгар көөр сектору Кызыл районун «Эр-бек», Каа-Хем районун «Бүрүнгаар», Чоң-Хемчик районун «Хөндөгери» дээр, элээн каш совхозтарын баазыныга тараачын бол-гаш арат ажал-агыларын ассоциацияларын тургу-зарын санапалан турар. «Эрбек» совхозка хамаа-рыштыр экономиктиг са-лаашкыныры эгелей бер-ген. Санаашкыныр дээр-ге албадашкын эвес, а тара-ачын болгаш арат ажал-агы ассоциациянын сов-хозка канчаар тургузуу бо-лур, оң ажалы канзы-мыл, кижик бүрүз оон чүтү-ап болурун чоңга тайыл-бырлаар дээр специалист, ажалчы, механикатор, малчы дээр, кижик бүрү-зүмү сөөлү 20 чылдар ш-

тинде ажаллап алган ша-лымын санап, бир эвес та-раачын азы арат ажал-агы тургузар дээр болза, чүү хире акша-төгөрикти бөдүнүгү үлүүнө ап болу-рун толарадып турар болу-ду. Ытычлаа-даа совхозтун ажалчыларын иници ху-раалы шиттирлээр ужурут. Бир эвес олар чөпшөзреш-пес совхоз оолун артып каар бис дээр болза, эконо-мистерин ажалы курут черге барганы ол. «Эрбек» совхоз агар санында акша-төгөрикти, оорулагы ажал-лап турар ажал-агы. Бир эвес совхозтун ажалчына-ры ассоциация тургуза-рынга чөпшөзрешптер болза, акша-төгөрикти ажал-агынык баазыныга чаа эгелээшкыни боттадыла-ры, карылгалыг совхозтар-га бодарга чинк болуру чугаажок.

Ассоциацияны тургузар деп шиттирлээр соода, совхозтун ажалчыларын ажал-агы тараачын бол-гаш арат ажал-агыларын тургузар, ажал-агы бүрү-зү банкыга тускай агар санын боор. Ажал-агы ажал-агылар кылдыр тур-густунуп алган соода олар ассоциация кылдыр катты-жар апаар. Ассоциацияны узуртуу органын согуур, тараачын болгаш арат ажал-агыларын зоотех-никтиг, ветеринарлыг ин-женер-техниктиг дээр, өскө-лаа дузаны көргүзө, аны-з-бүрү материал-биле хан-дырынын организастап чорудар албан черлерин тургузар апаар.

Совхозтарын баазыныга тараачын болгаш арат ажал-агыларын ассоци-ацияларын тургузар дээр эгелээшкыни алаашаан өрү эвес, а үстүнөсүз куду Аг-роулетпур эвилелиниң эгелээшкыни бооп турар. Сов-хозтарын, колхозтарын коллективтеринде дөмдөгөн чөмчө ол атыр бе? Кижилер-де бөдүсүскайла ажаллаар күзөл бар бе? Олар черик, мал-маганын ээи болур бе?

Шапгыр-оол МОНГУШ,

НЕГЕЛДЕ ЧОГУН КАЙГААР МЕН

Чыл санында хурал-суглааларга мад ба-жыны өстүрө, планның оонааларын күсө-дир дугайында ажал-агыларын узурту-кулары, тускай эртемнилер доктаап, шит-тирлерин хүлөп ап турар. А оң күсөл-дө кидымыл? Ол күсөлтирмес-даа-дыр, хар-ын-даа чоорту утундуруп калыр. Ол чыл бүрүзүндө илди-дир.

Чижек кылдыр «Ак-Турт» совхозту кий-рип көрөй. Бо совхозта байдал база-ла ын-дыг. Ытычтан бо чылын төртүр чус малга оонааштыр 65 хураган, 60 анайы, 80 бы-зааны камгалап алды. Сөөлү үелө өшү-ажылдыг ажал-агылар тургустуна берген эки-дир. А хой чүгө өзүп, көвүдөсөй турарыл?

Мен бодарымга оң чылдагыларны ажал-агы. Бир талааның сөөлү үелө мал надарар анык кижилерин тыншалбайн ту-рары, акша-көпөк эвеш дээр кижилерин хоюзүлөй берген. Оон аныда, чамдык мал-чынынын ээ-харысалга чоң болуп тур-ар. База бир чылдаган — негелде койка-ларын. Мындагы бир чүвени база эскерген мен. Совхозтун чаш анай, хураганнары хой-биле өлүп-хорап турда, малчынын хууда малы ынды эвес, күш-дегелдиг, улам-на

көвүдөп турар боор ышкыжыг. «Ак-Турт» совхозтун директору В. У. Дембирилы негелде чок удуртукчу деп би-диш турар мен. Ытычтан төрө-лөрдү, та-нык-лөрүш ажал-агы тандык кижилер оңу тоовайн турарлар. Оон ынай районнуң агро-улетпур даргазына катала В. В. Ханга-сты томулааны таан элдеп-тир. Моон му-нунда база бо районга турган, ажаллаан үндүрткен кижик болтай. Оон орунга өскө ки-ди тыншалбайн ол бе?

Ам кыш дүжүп келди, хар иштик черлерде дүжүп. Ытычтан мында узур мал чөмчө чутула херек. Килограмм-даа болза аан. А херек мырында ындыг эвес-тир. Ак-Турт даанын баарында 60 гектар тарымал си-генни бирги кеңилдизин арай боорда дооскан. Ол доорданы сарааттап каян чүе. Бир сараатты хуу иктер Дойлап алган. Ам Улуг-Ховуда сарааттарын хуу мал-маган чип турар. Мал чөмчө чой чарыдал үндүр-үндө белеткен алгаш, ытычтар канчаас чо-рук чүү чүгөсө чедирерил?

Кызыл-оол КОМБУ,

Улуг-Хем район. Ак-Турт суур.

РКДП-ниң, ам ХРУП-туң бирги съездизи доозулган

МОСКВА, октябрь 27. (СЭТА-нык месс). Людмила Александровна, Россияның орадык президентин Александр Рудковичиң узундизин тургусканы Россияның коммунистерин демократик партиялар (РКДП) моон солгаар Хөстүт Россиянын улусу-партиязы (ХРУП) деп адаар. Ындыг шиттири ол хүн Москвага ажалдан дооскан РКДП-ХРУП-туң бирги съездин хүлөп алган.

Ийи хүн үргүдүлгөсү съездинин делегаттары пар-тиянын чамдык програм-маны документтерин түз-дүг деп кирген болгаш узур-тур органын согуан. Партиянын даргазына Александр Рудковичиң чыгыс-ун-биле бадылаан.

РСФСР-ниң компартия-нын узуртулаагынын кон-сервативтиг тургузуу-биле чөпшөзрешптер бөдүнүгү СЭКП-нин бир кезе» кыл-дыр бо чылын тургусканы партия политиктиг байдал-дын үндөсүн-биле эскерил-гени-биле холбаштыр болу-рун программаны сорула-рынын сөзсизге эде курут та-рыштырган. Ол бөдүн со-циал эшпекчилеге болгаш социал чөптү чорутуу партияны кылдыр чарла-лашкан, СЭКП-ниң политика-зында баа идеология-дан бүрү-биле тарып, аналгандары эвес, «прагма-тик» (херек кырында түнө-лөри барымдаалар ут-

тиг системазын тургузары-не улашкан шиттирлерин дөмдөгөн доо долгаалы де-легаттар хүлөп алган.

Партиянын узуртукула-рынын база хой-хөй де-легаттарын чугааларына, а ош ышкып үндөш болур документтерин РСФСР-ниң Президентин Борис Ельцинниң политиктиг бол-гаш экономиктиг улааныш-кынын хажык чок дөмдөгөн ийеретинген, ынычлаажок съезди ХРУП «Ельцинниң холууну адаанда партия бо-луу бербесин» сагыдырыг база дилалыган. Бөдү-нү хүлөп албаан шит-тирлер дээр харысалгалыг болу бербес дээр болза, бо-тускайлаан уг-штик херек деп, делегаттарын бирээзи са-палаан.

Съездинин делегаттары «СЭКП-нин аныч-херекчи-иниң дугайында» резолюция-нын база чүүлү деп көргөн. Партиянын баштаар чер-ин даргазы Василий Дем-бирилин чугаалааны-биле, ол резолюция «партияны аныч-чүзүн самчылдап, үе-чаа-сатарын» уламчылаарына узур утганган. Партия «РСФСР-ниң чөвүлөдө СЭКП-ниң кара чөмчө хой-луу баугаар эрге салгакчы-бооп турар» деп ында ба-дыткаан.

РСФСР-ниң улус депутат-тарынын дүүн ажитыган Съездин болгаш РСФСР-нин узуртулаагынын социал камгаладыг рынокке шил-чилениң үндөш реформа-ларынын программанын хү-лөп амырыне сөөлү кий-диган. Улус депутаттарынын Съездинин эрге-ча-гыраның болгаш түс чер бот-башкарлыгынын дөш-

НАЗЫ

ЧЕТПЭЭННЕР:

коргунчул медээ

УДАВАС

ЧЕДИП КЕЛИР

Чыргаланды ортумак шко-
лазынын өөреникчиси сес
харлыг Максим Комбу ок-
тябрь 15-те школадан чыгып
келбей барган. Экинчи Гриша-
нын чыгаалааны-биле алырга,
ол Самагалдай суурже чо-
рупкан мындыг болган. Оон
бээр каш хонук эрткен, ын-
чалажок оол чыгып келбей.
Дүвүрүн ада-ле огулн дилеп
эзелген.

Шажы чыгар «Чодура»
совхозтун трактористи В. И.
Комбу огулун чыгыпкан.
Тус-Хем байкушкунун
иптиси херектер килдизни-
ни дежурный кезине ок-
тябрь 22-де килдиз. Билдир-
ишкени-биле каттай ол
огулун ханга борзакан
школа өөреникчиси кедер
пиджаны экилген. Ол-Чоду-
раа суурдан 500 метр черге,
хем чогуунга чыгыпкан бол-
ган. Кесемче херез ол до-
раан оттурган болгаш ишти
ни херектер килдизни
ажыдакчылар оолду дил-
диз. Биле килдизни на-
челыгынч салыкчызы
милициянын майору К. Д.
Лосов баштады ажыдап
кирипкен.

Октябрь 15-те 14-15 шак
аразында 3-кү кластын
өөреникчиси Гриша биле
Максим, 4-кү кластын Тү-
мей, чедикласчы Тарас,
биги класты өөреникчиси
Айдым оларга филарма ча-
нын ажыдагы бергенер
деп чыгып билдиген. Түмен
Ондар шак ынчан ол оолдар-
ны көрүп каш, карманып,
дан догдурак бижек уштуп
келген, аразында деп-болду
га хамаарылганын илердир
сорулга-биле шырышче кире-
рин. Максимге чыгаалаан.
Элени үе эрткен соонда, ол
ажы чокка чаксаан дедир
чедип келген. «Максим ка-
йыла?» деп айтырган. «Ма-
ксим чедип келди, сизер
чаксаанлар» деп харылап
каан.

Оон соонда Гришанын «ор-
уу баарын манап алган»
ол Максимин иштине чы-
жык-биле шырышканын арт-
канын чыгаалаан. Кем-
херек үгүлгөн болган черге
оолдар келирге, чаа-ла кды
турганын Максим өлүг чы-
гал... Дүвүрүн хире мынд
байлап Түменден эскертчи-
мээн. Олуг чыткан оолду
пиджанын чыткан каапкан,
үнүштер аразынч мөчүнү
сөөртүп каан. Үгүлгенин
нани чажырап сорулга-биле,
догдурак бижек чыгып ора,
хемче кирип октапкан. Бил-
чалажок оолду мөчүзү
октябрь 22-де тымылган.

ИХМ-нин сөзүндө ды-
натканы-биле Максим Ком-
бу бижектешинде эшес,
бажына аар кемдешини-
ни түнелинде өлгөн бол-
ган.

Үгүлгедиг кылган оолга
хамаарыштыр чыгу чыгаалап
болурун? Ачазы чок, азам
чаксаан арткан, «хостуг
амаарылган» чурттан
турган. Билчип келгеле, оол-
ду кижиандилгези мыла-
ла кагдыган. Башкылар бо
таварында чыгу чыгаалап
болганга? «Түменин өөр-
дигези багай, кезезде ки-
челдер уезе...» — оларын
тайм-быры мындыг бооп
турар.

Он харлында кижи ты-
нынга чедип каан оолду
садым-чолу дүвүрлөп оол-
дуруп турар ол кем-херек
үгүлгедиг кылган арын-чуу-
рүнде чыдып калганын?

Ийн муа ажыг автома-
шиналар, 15 муа кижи ында
мөчөлөгөн. Оларын хей
куруу — совет дешкээр-
дек барган. Совет каайы
албанын амыдакчыла-
ры албан укуктун чүгө
командироманы-биле Чехо-
славония бар чорур

жигилерин эртерип турар.
Бичангаж кызыгар эртер
дөң он беш муа кижи-
лерин оларын ийн муа
ажыг автомашиналарын
өзлөгө манаанын азын
каш манаар чедире эл-
чи чоруй барган.

Хузуунда херектг бол-
ган тургун пугекалары,
биле Чехославония бар
чорур жигилер 1991 чыл-
дын ноябрыга чедир элчег
манар алаар, деп кон-
троль-эртирле пунту-
зуну талаларын меле-
лени. Кызыгалар тур-
гунан нарын байлалык
чыдаганын — контроль

жигилерин эртерип турар.
Бичангаж кызыгар эртер
дөң он беш муа кижи-
лерин оларын ийн муа
ажыг автомашиналарын
өзлөгө манаанын азын
каш манаар чедире эл-
чи чоруй барган.

Хузуунда херектг бол-
ган тургун пугекалары,
биле Чехославония бар
чорур жигилер 1991 чыл-
дын ноябрыга чедир элчег
манар алаар, деп кон-
троль-эртирле пунту-
зуну талаларын меле-
лени. Кызыгалар тур-
гунан нарын байлалык
чыдаганын — контроль

жигилерин эртерип турар.
Бичангаж кызыгар эртер
дөң он беш муа кижи-
лерин оларын ийн муа
ажыг автомашиналарын
өзлөгө манаанын азын
каш манаар чедире эл-
чи чоруй барган.

Хузуунда херектг бол-
ган тургун пугекалары,
биле Чехославония бар
чорур жигилер 1991 чыл-
дын ноябрыга чедир элчег
манар алаар, деп кон-
троль-эртирле пунту-
зуну талаларын меле-
лени. Кызыгалар тур-
гунан нарын байлалык
чыдаганын — контроль

Номчукча сөс

ЧОГААЛЧЫВЫСТЫ КАМНАП КӨРЭЭЛИ

ир ийин — аээр хон-
луг кижири тыткан
лод. Кижири чире, оон
ол турткан алган парто.
краттарга болчу, кам-
галаар сагышты.

«Политикте» лиган-
нар» деп сөс В. И. Уд-
ловтун (Ленинин) боду-
нун удурланычыла,
рынга уур амылаар
эне ымак, сестерилер.
Тыла парлалаа ша-
мындыг жигилер одам-
кылар чорук. Бүгү
эниек парлалаага
болаарга, элзон чымчак,
харин-лаа «чыткан хой-
турспас чыгыс улус-
тур бис ийин. Ажы-
биле чыгаалаарга, есе
репутацияларын демо-
краттык шимчелерин-
норге деңгээр бола-
ооларын чамдыкын
айылдыг халдаашкы-
нары, болач чон ий-
гыртылар чүчү чыве-
чедирин турарын көр-
ге, Тыванын демо-
краттары эне-не то-
маанын, ужу-чентү
кижилер деп болаар мен.
(Чечен.Ингуштияла. Ук-
раина. Болушкуннар,
дан эсерип биле ал-
болур, А. Жирновский.

ник Прибалтика чоина-
рынга айылдыг кыма-
нышыкынары дээр кы-
лаа ону судче кыгырты
бербей. Чүге дээр оо
коммунистти партияны
кайлаачыны-ла болгай.
Кызыл-Эник Кудажы-
ны согулалар үезинде
оон казы депшкени
корлачылары чон му-
нунга чүчү деплаа ко-
птан, нугулазеп турган
чамдык номчулалар,
сонгучулар билер, а бир
чамдык оо хоп-чипти
буруу шаап, солунарга
бишп-лаа турду чоп.

Кандыг-лаа чогаалчы,
композитор, чуржук бо-
дунун хуу-лаа амыла-
ралыга баа эргеп бар-
Давид Кузнецовтун,
Расул Гаматовтун, Чи-
нгу Айтматовтун хууда
амыдакчылаа «солун
чүчүлдер» барын угаанын
номчулалар билер, ын-
чалдаа оларын чам-
гыс чер-чуртулалары
ооларын хууда амыла-
ралын сайгырт турган,
чонук төлөнтү төлө-
лери кылды улусчу де-
путаттык согуларын,
дан эсерип биле ал-
болур, А. Жирновский.

лаан чораак болза, ор-
счон оларын эне-не мын
чогаалчылар кылды са-
нап, чүдүп чорурлар.
Бөгүтү Москванын, Ле-
нинградтын, Риганын,
Алма-Атанын, Иркутски-
нин болгаш есе-лаа хо-
райларын чогаалчыларын
сайгар болза, тыла
чогаалчылар эне-не ары-
эне чопшуд кижилер
мынчалык.

Ынчалдаа дидим,
салым-чаланын тыла чо-
гаалчыларынын, ном-
позиторларынын, чу-
руччуларынын мын-
чага чедир өөдөлтөй
недвис. Дидим, салым-
чаланын чогаалчы бо-
луру бөгүтү Тывага бер-
геле салым. Тотали-
тарын политиккага ол хир-
е баамдыгыр алган че-
генчик улус-тур бис ийин.
Есе республикалар-
ны көргө, чогаалчыла-
рынга, композиторла-
рынга, турскааларын
тургузуп, музейлерин үн-
дөйлөп, хир-чам чагдас-
лас, чоргаалчылар боор
чүс-аар. Чүлө бистин
республикада чогаалчы
кижини үнелеп билбес,

салым-чаланын тыла
интеллигенттерге, кул-
тура ажыдакчыларын-
га политиктиг арлык
(такма) тыпсырынга ой-
хоп-чиптен бүткен сис-
темаан уштуп чадай
берген улус-тур бис.
(Дэди Советте бестин
культура, улус өөдөл-
ге комиссиянын респу-
бликанын чонун билбес
кижи удурут турарын
норгөш, бо кижиин че-
гели төнөр) 30-40 чыл-
дарын тыла интелли-
генттерге кылды эвес
турган деп билди мен.
От-кестүг, хей-аытгы,
найралдыг кижилерин
тургустунга турганын
чон салтып чоруду.

Нинител иштине са-
гыш-сеткил саймааралы —
интеллигенттерге тө-
лөнтүг төлөдөрүнөн
хамааржыр. Оларын
дорт сөглөз чилег сөс-
терилген, шулукте-
риден, мыларындал,
чурктарындал, сенага
тургусканын оуур-хейир-
ден чаа амыдакчы, чаа
тургузуг эзелер. Бурул
баштыг чогаалчылары-
нысты, композиторлары-
нысты, ортеменери-
нысты манап, олар ли-
ринг чорда, чыгы-чымчак
сестерин оларга чеди-
роолер, манап, үнелеп
норөзлөймен!

Сергей БАЙЫР.

дын дынашса, Тывага ча-
раш хуурагыныс ортедиг,
хуукалканмысты сактып
көрөл даан. Ам катал ху-
раалар тулап эгелдене.

Эргим бижекчилер, чү-
гаалчылар, депутаттар, чү-
гө-боттарчылаа дулаажып
деткинип, хуукалканмыс
кылды амыдакчылар! Бо бер-
ге үеде селерин олашкан
чүчүлдерин, бистеге, ном-
чулаларга багай салдыр че-
диреп турарын уштап ке-
дирер.

Хеймер-оол МОНГУШ.
Бижекчи баш номчук.
Кызыл хоар.

БОДАМЧАЛЫГ БОЛУУЛУНАР

Сөөлдү үеде Кызыл хоо-
райда хей-ле солунар (уну-
турар. Оларын эки-дир хир-
тир. Парлаанга болгаш мас-
салыг информация мектепте-
ринде демократтык чарта-
ларын тийешелти, че-
дикчилик дедир деп үнелээр
алаар.

Ынчалдаа чамдыкча со-
лунарда өтүүшкен-лаа
мынкан, демекчешке чү-
дө хей боор-дур. Тодаргай-
лаарга, бот-боттары чеме-
лешкен, балдырлашкан,
олашкан, сөглөшкен боор

чордо. Ол конгуч чараш
эвес. Ол дугайын бөдүн чон,
бижекчилер эки билчип тур-
бар бис, чүчү дээр ынчар
бижек турарын аан. Шаа ка-
мындыг чураларын бөдүн ки-
жилер эвес, а үеде бил-
лиг улус бижек бол-чурлар.
«Деткиме» солуда алар-
дыг, хуукалуг улуг чогаал-
чысы К.Э. Кудажынын
«Партияны лиганнар, парла-
менттер лиганнар» деп чү-
дөп томчаша, кижи эпчюк-
сунар-дыр. Бо чүдөге хамаа-
рыштыр журналист Алексей
Дутержаанын «Шын» солун-

да (№ 167, октябрь 4-те) чү-
дөп долау-биле деткип тур-
меен. Чөж-даа алардыг
чөж-даа, амаа эш-
көрүнү куду көр эрени кым
берген? Ким-даа бербей.
Партия! Ажыдакчыларын
шупту кайды-лаа алган-
нар боорлар аан. Олар чон
дээр амыдак чоранар-ла
болгай. Г. Ч. Шызын,
Ч.Д. Б. Ондор чонга ууур
чылды чүчү чыгып боор.
Оларын акылчыны талаш-
кында четтестер турганын
шын харын.

Черде мынчаш бистерде.

Чаа тудугларның телевилелдери

МАЛЧЫННАР БАЖЫНЫ БОЛГАШ САРЫГ-ШАЖЫН ХҮРЭЭЗИ

Республикага болгаш най-
мыскал Кызыл хоарга онза
чугулаа объектилер болур
республиканын ола-ла район-
нулардан келген малчынар
чурттаан 106 орунунгалы-
лар бажынын болгаш са-
рыг-шажын хуураанын
комплексини төлөвилер
ажыды. «Кызыл архитектор
төлөвиле» мастерскалы
доошкан. Малчынар о-
жыкынч төлөвилени
СССР-нин Архитектор-
лар экилелинч кес-
гилерин В. В. Ой-оол
биле Б. В. Руднев кылган.
Малчынарды аалчылар
бажыны чеди каат болур.
Ону Кызылдын автовокзал
чогуунда Москваның кууду-
мунда автобус доктар
шага тудар. Специалистер
нын сайап турган элуар
алырга, ону алаа тудары
таарымчалыг. Чүге дээр
Тыва Республиканын Агро-
үлеттин экилени база оон
чогуунда. Бичангаж мал-
чынарга конгуч эпти.

Малчынардын борта тудары
аэропорт талашындан хоорай-
жы кирер черин база каас-
тай бээр. Ол бажынын
дашкык хейри кайгамчык
чараш көстүр болгаш нацио-
нал онзагай хейирли бооп
турары-биле есе тудулар.
дан бир Маладыг көстүр.
Манаа келген малчынар
болгаш кездэ амыла-агынын
еже-лаа ажыдакчыларын
биле бир кижи ченип боору.
биле 60 кижи ченип кафе,
конференц-зал, баш таартыр
чер, самотел-биле ужулар,
автобус-биле чорур билеттер
садар кассалар, солун, сет-
күл, үрүмгө бараарлар са-
дар кижилик турарын база
көндүгөн.

Республиканын улае ажы-
айгынын эч чугула алыры
болур холдэ ажал-аыт
ажыдакчыларга тааткан
чалыг байлалды тургузуп
чоруга бо баа-лаа улуг
деткиме болгаш иды бооп

турар. Малчынардын аал-
чылар бажыныга өрөз
бүзүгүне биринчи кижи чы-
дар орунларын болур. Ө-
бүлени-биле чедип көр ма-
лынарга баа тускай өрөз.
дер турар. Аалчылар бажы-
нын даштын каастан
кылыгына марморун, гра-
нитти, есе-лаа шеверел

материалдарын ажыдаар.
Ол бажынын дашкык хей-
риин көрүштү кылыры
биле «Кадарчы» деп скульп-
тура-дугурун чогаалчылар
тургузарын архитекторларга
болгаш чуржучуларга сүме-
лээр.

Аалчылар бажынын тө-
лөвиленин тургузарын
баштайгы дөңөйлөткөн та-
лаа-биле амыла-агынын бер-
ген. Кедр үеин бо чугула
тудуун Агроүлеттин өлө-
ленин ашка-херен-аыт-биле
тудары көрдүгөн. Ук туду
1992 чылда эгелер болур.

Бога бир чад тудур. Ол
дээр сарыг-шажын хуу-
раанын комплексинин чы-
пизге тудар. Бурунгу ша-
дан бээр сарыг-шажын ху-
раанын турар ужуруг деп
көргөн черге ону тудуры деп.
Ол черин ламалар йерлеп,
адыткан каан.

Сарыг-шажын хуураанын
төлөвиленин чогаалды турар
үеде ийн коя чүдүдү үнелеп
көргөн бис. Бирезде, деле-
гити эл бурунгу шажын-чу-
дугуна болуру сарыг-шажын-
биле тыла чогула кадалап
артырып алган байлак
культурамы, оон ханы ша-
жынын үнеленири-биле та-
нымаар аргалыг болганымыс.
Ийяле, чогаалчыны ажы-
лаарымыс ол уу-
идиг болду. Хуура-

ны болгаш оон дуган-
нарын төлөвилеп турган,
тыла национал архитекту-
раын тодаргай дилеп тывар,
ону катат дигизер аргалыг
болган бис. Монгуш-биле
тургаш, сеткил-сагыжымыс
хайган дээрине демделеп
каар бодап тур мен.

Сарыг-шажын хуураанын
комплексинин хуураанын кол
бажыны, хемчазы, аныда
кайгыч улуг эвес, алаа 6
дуган кирер. Ол алды дуган
яны-бүрү бурганга дуган
раскааттыган. Ол мынкан
ишкын-чүдүленин субуран-
нар дээр дугуларын база
кылдып тургузар. Алаа аал-
чылар бажынын, столовая
былап аам-дом, мөргүдү кылды
зал база турар. Оон аныда
оон элзон ыракка чуртталга
зоназы турар. Орта аныда
бүрү аарылардан элзон
база ламалар чурттаар чээр
биз ажыг байжы, а ол мынкан
ажыгалар чорудар зона
база турар. Хуураа комплекси.

Биринчи дуган-
нарын төлөвилеп турган,
тыла национал архитекту-
раын тодаргай дилеп тывар,
ону катат дигизер аргалыг
болган бис. Монгуш-биле
тургаш, сеткил-сагыжымыс
хайган дээрине демделеп
каар бодап тур мен.

Хуураа тудуларын талаш-
кында чүдүленин чыгы-
гы пилан болгаш сөзүлү-
диге кылды тудуларын
төлөвилелдери херек кыры-
нда кууштерини соока каш
чылар эртенде Бин-Хем
биле Каа-Хемин каттышкан
балдыртыг улуг чаагай
архитектуралыг тудулар бе-
диг үе берген турар. Ол
тудулар Улуг-Хемин он та-
лак эрипине тура-лаа, бистин
республиканын най-
мыскалынын алаа тургусту-
нар чуртталга Ра-
йону улам чараш
хейир кирип, каастан
Хуураа комплексинин туду-
эзелер берген.

Бистин республикага мын-
дыг хуура-хит тудуларын
төлөвилеп тургузары моон-
лаа сонгар үргүчүлээр.
Кижээ, Чадаана хуураанын
чатап тургузарынын баштай-
гы дөңөйлөткөн кылды доо-
кан. Ол мынкан Эран суур-
га хуураа бажынынын бө-
лүк тудуларын дөңөй-
ленин кылдырын планнаа.

Борис БАЙЫР-ООЛ.
Тыва Республиканын Кур-
тууг даргазы.

аин долгандыр даш херим-
биле херимдеш, даш тала-
аында экижтериг кылды
каар. Хуураанын кол бажы-
нында муруну чүчүк утгай
«идыктыг орукту» пилаттар-
биле элтеп турган саадыр.
Ол орук «Алдын халалар-
ла» чедир келер. Чүдүгө
көзүлалары кылдыр шөлдү
хуураанын мурунуга кылдыр
көрдүгөн. «Алдын халалар-
ларын» муруну талашкы
сарыг-шажын хуураанын
чалчып бугулар чарылап
кезде болур улустун мөргү-
дүлө кылдыр шөлдү турар.

Чангыс аял коллексе ооп
каттыгып кээр кол-кол ба-
жынар болгаш тудулар
боттарынын тургустунган
хейирли-биле шажын-чу-
дүленин кол утказын, дү-
дү-хейирин көргүзөр ужу-
дуг.

Хуураа тудуларын талаш-
кында чүдүленин чыгы-
гы пилан болгаш сөзүлү-
диге кылды тудуларын
төлөвилелдери херек кыры-
нда кууштерини соока каш
чылар эртенде Бин-Хем
биле Каа-Хемин каттышкан
балдыртыг улуг чаагай
архитектуралыг тудулар бе-
диг үе берген турар. Ол
тудулар Улуг-Хемин он та-
лак эрипине тура-лаа, бистин
республиканын най-
мыскалынын алаа тургусту-
нар чуртталга Ра-
йону улам чараш
хейир кирип, каастан
Хуураа комплексинин туду-
эзелер берген.

Бистин республикага мын-
дыг хуура-хит тудуларын
төлөвилеп тургузары моон-
лаа сонгар үргүчүлээр.
Кижээ, Чадаана хуураанын
чатап тургузарынын баштай-
гы дөңөйлөткөн кылды доо-
кан. Ол мынкан Эран суур-
га хуураа бажынынын бө-
лүк тудуларын дөңөй-
ленин кылдырын планнаа.

Борис БАЙЫР-ООЛ.
Тыва Республиканын Кур-
тууг даргазы.

аин долгандыр даш херим-
биле херимдеш, даш тала-
аында экижтериг кылды
каар. Хуураанын кол бажы-
нында муруну чүчүк утгай
«идыктыг орукту» пилаттар-
биле элтеп турган саадыр.
Ол орук «Алдын халалар-
ла» чедир келер. Чүдүгө
көзүлалары кылдыр шөлдү
хуураанын мурунуга кылдыр
көрдүгөн. «Алдын халалар-
ларын» муруну талашкы
сарыг-шажын хуураанын
чалчып бугулар чарылап
кезде болур улустун мөргү-
дүлө кылдыр шөлдү турар.

Чангыс аял коллексе ооп
каттыгып кээр кол-кол ба-
жынар болгаш тудулар
боттарынын тургустунган
хейирли-биле шажын-чу-
дүленин кол утказын, дү-
дү-хейирин көргүзөр ужу-
дуг.

Хуураа тудуларын талаш-
кында чүдүленин чыгы-
гы пилан болгаш сөзүлү-
диге кылды тудуларын
төлөвилелдери херек кыры-
нда кууштерини соока каш
чылар эртенде Бин-Хем
биле Каа-Хемин каттышкан
балдыртыг улуг чаагай
архитектуралыг тудулар бе-
диг үе берген турар. Ол
тудулар Улуг-Хемин он та-
лак эрипине тура-лаа, бистин
республиканын най-
мыскалынын алаа тургусту-
нар чуртталга Ра-
йону улам чараш
хейир кирип, каастан
Хуураа комплексинин туду-
эзелер берген.

Бистин республикага мын-
дыг хуура-хит тудуларын
төлөвилеп тургузары моон-
лаа сонгар үргүчүлээр.
Кижээ, Чадаана хуураанын
чатап тургузарынын баштай-
гы дөңөйлөткөн кылды доо-
кан. Ол мынкан Эран суур-
га хуураа бажынынын бө-
лүк тудуларын дөңөй-
ленин кылдырын планнаа.

Борис БАЙЫР-ООЛ.
Тыва Республиканын Кур-
тууг даргазы.

Хөгжүм-турда хөглүг

МОЦАРТ, ЧАЙКОВСКИЙ...

ТЫВА ЧЕРДЕ

Тыва Республиканын телевидение-болгаш радиомачы-
лыга куруне комитетин симфониктиг оркестри тургу-
тулгандан бээр 25 чылды демделеп турар. Ол-чалыс
назынын үеи деп болур. Бистин республикага хөгжүм
уран чүдүп саймаларыга оон кирип хей чыдарын
дургузуда калы ажыдап келген болгаш оон хей тала-
лыг амыдакчылы, ишти-хөвүн эки билер.

Азия биржазы

МИЛЛИОННАР-БИЛЕ САНАТТЫНАР

«Азия биржазы» деп акционер нитилеленин Тывада төвүнүн ажилдакчыларынын журналистер-биле кады кылганы ажил-биле бөгүн таныжып тур силер, эргим номчуучулар. Бо нитилел назы-хар талазы-биле анык—ол 1990 чылдың декабрыда тургустунган, бо чылдың январьда ону бүртүктээн.

Биржанын баштайгы болган көскү базамы болза, бо чылдың марттан эгелеп недела сайында эрттирп турар садыглаашкын болур. Чаа тургустунган бүдүрүлгенин «адазы», тодаргайлаарга тургузукчулары Чөөн Си-бирде эң улуг организациялар болгаш албан черлери болур. Оларын аразында Бурятиянын Министрлер Чөвүдөли, Чита облуккусом, Улан-Удэнин прибор тудуушкуну бүдүрүлгө каттыжышкыны, металл көвүрүг конструкциялар заводу, «Бамтоннельтуд» трест, «Ангарскнефтеоргсинтез» бүдүрүлгө каттыжышкыны, Чөөн Си-биринин демир-орук эргеледи, Иркутск областын чик үстөр каттыжышкыны, Читанын алгы комбинаты, «Чита-арга-маш» каттыжышкын, «Якуталмаш», «Атоммаш» каттыжышкынар болгаш эске-даа черлер кирип турар. Тургузукчуларын аразында Моолдун «Техникимпорт» болгаш «Паолин Шимида» деп ийи фирмасы база бар.

Амгы үеде биржа акцияларын чүс хире хуу-зун садып сайгарган, оларын чамдык кезин кыдат болгаш көрөй партнерларга кураавыраан, ол сырый кады аждажылга дугайында айтыргын шиптирлеттинген-биле холбашкан. Чокта чаа акционерлерин нити хуралыга Байкал биржазын «Азия биржазы» деп эде адаарын шипт-

пирлээн, чүге дээрге оон салдарынын калбарып турарын, акша-хөргөң дээш ажилдаарынын эргежөк чутулазын барымдаалаан.

«Азия биржазы» чеди салбырлыг, олар—Улан-Удэ, Иркутскиде, Читада, Тывада, Якутскиде, Алтайда болгаш Новокузнецкиде. Ажылдың онза-гай талазы чүг дээрге, бүгү садыглаашкынын амгы үенин компьютер болгаш селектор харылзаанын дузазы-биле бүгү чеди салбырга хары угда чорудары болур. Ола-үеде Россиянын садыг-чиг эт биржазы доктааттынган канал-биле садыг-лаашкынга кирип болур.

Амгы үеде бараан саарылгазынын улгатканын-дан садыглаашкынын неделада чеди катап эрттирп турар апарган.

1991 чылдың февраль 28-те баштайгы садыг-лаашкынын кылып турар үеде чүгө он миллион рублдын бараанын кирген турган болза, амгы үеде садып турар барааннарнын нити хемчээли ортумаа-биле 300 миллион ажимп турар. Акцио-нерлерин болгаш брокер контораларынын саы-нын көвүдөп турары-биле чергелештир (оон иш-тинде Минскийн, Мурманскийн, Тюменскийн, Томскийн, Красноярскийн төлээлекчилери база ажыдып алган) неделада бараан саарылгазы барык дөртөн миллион рубль чедип турар.

«Азия биржазынын» садыглары дараазында ба-рааннарны калбаа-биле санадап турар: тудуг болгаш шеверсел материалдар, сантехниктиг де-риг-херекселдер, металл кылыгылар, автотран-спорт техниказы болгаш оларга артык кезектер, саналга болгаш компьютер техниказы, медицина дериг-херекселдери болгаш эм аймаа, чоннуң хе-

регел барааннар, аш-чем болгаш химия үст-пүрүнүн продукциязы, маш материалдары, шим-чeves эт-хөргөңи.

РСФСР-нин Монополияга удур политика болгаш чаа политиктиг структураларын деткирп талазы-биле күрүне комитетинин №1 лицензиязынын ээзи «Азия биржазы», а оон чедишкынн чүгө көвүдөп турары дээрге, ол девискээрин күрүне органна-рынн деткимчезинге даянган, а ол ышкаш бро-кер контораларынын калбак четкизинин (ооар беш чүс ажим), Чөөн Си-бирде болгаш оон девис-кээринден дашкаар негелде болгаш херегел ры-ногунун улуг болуп турарынын ачызы.

Бир эвес сонургаалдыг болзунарза, силер:

- «Азия биржазынын» акционерси болуп;
- биржанын салбырларынын бирээинге брокер конторазын арендап ап (брокер олудунун өртөө чуртта эң бичи—беш мун рубль);
- брокер конторазынын чыгыкчызы болуп (абонент телевири ийден он хуу чедир, тыпкан нити түнүнүн комиссия санаашкыны—бир хуу);
- биржага тааржыр болгаш ажил-херекчи партнер бооп болур силер.

Эргежөк чутула апарган таварылгада «Азия биржазынын» (АБ) төлээзи силерге боду барып, кады аждажылга дугайында чугааны кылар.

Биржа баштаар черинин адреси: 670000, Улан-Удэ хоорай, Советская кудумчузу, 23, 37 дугаар кабинет.

Телефоннары: Улан-Удэ—2-26-81, 2-28-11, 2-27-26, телефакс—2-26-81; Иркутскиде—43-04-47; Читада—3-73-15, 3-32-53; Якутскиде—2-11-43, 2-48-58; Кызылда—2-49-11, 3-50-97.

ЧАРЛАЛДАР БҮРӨЗҮ

телевидение

ОКТАБРЬ 29-ТА
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

6.30 «Эртен». 9.05 «Кооп». Мультфильм. 8-ки болгаш 9-ку сериалары. 9.25 Уруу-ларга дамчылыкта (немец дыл кичээли). 10.25 «Музыка кичээлдери». Фильм-ши. 11.45 «Биржалардан молдээр». 12.00 ТМА. 12.15 «Музыка кичээли». Фильм-шиниң уланчызы. 13.20 Теннис. Парижта ажык чемпионаты. 14.10 «Теле-микст». 15.10 Л. Латынина. «Ушкү назын». 15.30 «Ми-нотавре аян-чорук». Беш сериалды уран-чечен теле-фильм. 2-ти сериязы. 16.40 «Чемпионнар-биле кады». 16.55 Урууларын музыка клубу. 17.40 «Политиктиг диалог». 18.10 «Советск-тарга». 18.25 «Бюкюот». 18.30 ТМА. 18.45 «Биржалардан молдээр». 19.00 Турк теле-видение кичээли. 19.45 «Дээр тин». Уран-чечен теле-фильмин баштайгы көргүзү. 21.00 Информастыг программа. 21.40 «Дээр тин». Уран-чечен телефильмин баштайгы көргүзү. 22.40 Автор телевидение. 23.40 ТМА. 23.55 «Антарктида. Дедир эң чорук чери». 00.25 Епископ В. Розданко-биле беселдер. 15-ки дам-чылыкта. 00.50 Теннис. 01.20 —02.30 «Хааннар болгаш капушта». Уран-чечен теле-фильм. 1-ти сериязы.

ИЙГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 Эртенги гимнастика.

8.15 Француз дыл. 1-ти чы-лы. 8.45 Француз дыл. 2-ти чылы. 9.15 Эртенге сула шимчээли. 9.45 Киножур-нал. 9.55 А. Райкин. 1-ти дамчылыкта. 11.00 «Ажык чок чүүл». 13.00 Молдээр.

ТТ дамчылыктары

13.15 «Хортеддар». Дөрт сериалды уран-чечен теле-фильм. 1-ти сериязы. 14.35 Концерт. 15.15—15.45 Ритм-ниг гимнастика.

17.45 Аян-чорукчулар клу-лу.

КЫЗЫЛДАН

18.45 Урууларга фильм. 19.15 «Эксперти». Инфор-мастыг программа. 19.45 Молдээр. 19.55 Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 Молдээр. 20.20 «Там-чыктыг удучар, чаштары». 20.35 Урууларын Гесинер аттыг музыка школарынын дугайында дамчылыкта. 21.45 Виндсерфинг талазы-биле Россия чемпионаты. 22.00 Билднимес Россия. 23.00 Молдээр. 23.20 Реала-ма. 23.25—01.15 РСФСР-ниң улус депутаттарынын V Съездинин ажылынын дугайында өтөт.

УШКУ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

18.45 Илжерер мергекил дугайында. 19.15 Эртенге сула шимчээли. 19.45 Съезд дивизион. 20.00 Молдээр. 20.00—20.20 «Там-чыктыг удучар, чаштары».

КРАСНОЯРСКИЙНИ
ПОЛИТЕХНИКТИГ
ИНСТИТУДУНУҢ
КЫЗЫЛДА ФИЛИАЛЫ-
НЫҢ БЕЛЕТЕК
САЛБЫРЫ

1991-1992 өөредилге чы-лында дыйнакчылар хү-лөө алырын чарлап тур.

I ШУУТ өөредилге.

Белетек салбыры Крас-ноярскийн политехниктиг институтунуң Кызылда фи-лиалынын автомобильлер болгаш автомобиль ажыл-агыйы база үстөр болгаш чуртталга тудуу мер-гежилдеринг кирери-биле дыйнакчыларын белетер.

Белетек салбырынга улус ажил-агыйын кайы-даа адырынга сөөлү чылда үзүктел чок бир чыл ста-жык база ийи чылдан эвээр эвес нити күш-ажыл стажыг ажалчыларын, а ол ышкаш өөредилге чери биле бүдүрүлгенин аразы-нда специалист белеткеп бээриниң дугайында ийи талаалыг керээ бутуар ол өөредилге черинг кирери-ниң экзаменни дужаап ал-гаш, конкурска өртпей барган кижилерин күш-ажыл стажылаан хамаары-га чокка хүлээп алыр.

Белетек салбырынга кирерлер дараазында доку-ментилерин дужаар: орту-ман эртеминин дугайында документин, № 086 У ма-йын алууга эмчи шипчик-тазы, күш-ажыл астериниң жоотазы, ажилдап турган черинден бижик, 3х4 см хемчээлиг 8 фоточурук.

Белетек салбырынга СССР-ниң Ченсекит Күш-теринден калашканын база хүлээп алыр. Кутла-нык калашканын шериг кезэниң сүме бичкин көргүзөр. Ченсекит Күштер-деги декабрь-январьда ха-лашканын документилерин февраль 1-ге чедир кирип болур.

Документилерин октябрь

КЛУБТАРГА КУЛЬТУРА
КИЛДИСТЕРИНГЕ,
КУЗЕЛДҮҢ
КИЖИЛЕРГЕ!

Туда акша азы шил-чилге дамчытыр «С» сту-дия аппаратуралар ком-плектилери (микрофон, пульт, ревербератор, үн

күштелдириниң, колонка-лар, «Ямаха», «Касио» кла-виштер, гитаралар болгаш эске-даа) хостуг садып ту-рар.

«С» студияны адреси: Кызыл хоорай, Заводская кудумчузу, бажың № 28, өрөөт 28.

10.30. «Принсип» 2 сериа-лыг. Пакиттар. 13.40, 16.20, 19.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Красная пенлетта» 13.00, 16.40, «Се-годня вечером» 14.50, 18.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Шоколад» го-ды корольи» (Пакиттар) 14.00, 16.20, 18.50 шактарда.

«НИНО»

ОКТАБРЬ 29-та

«НАЙРАЛ»: «Рыцарский замок» 9.10, 11.00, 12.50, 14.40, 16.30, 18.20 (узаткан) шактарда.

«ПИОНЕР»: «Джудыбар»

3-39-03; 3-39-15; 3-34-93; 3-34-19; 3-27-41; 3-32-75;

АТАР САНЫ: «Тыва содбак» № 3633056.

Тыва Республиканын Пом видүрер чер, политгра-фия болгаш ном адамын херектериниң талашы-биле күрүне комитетиниң типографиязы, Кызыл, Шетинин болгаш кудумчузу, бажың № 1.

Чап № 971.

ЧЕР АРАЗЫ ЫРАК ЭВЕС

Якутиянын улус ажил-агыйн хандыларда төпке кылган хуваал-да алууга чорудары он-он чыл дүргүзүндө чанчыл апарган турган. Фондулаттынган материал-техник-тиг курлавырлар, чагырып дужаар чорук каттыжышкынар болгаш бүдүрүлгелер коллективтеринге бо-дунун күжүн долу ажаллаар, ты-вингыр-сагынгыр чорун илередир арганы бербейн турган.

Рынок харылзаалары хөгжүп ту-рар үеде индиг система алууга турар болза, бүдүрүлгелер дүжүп каар, чүге дээрге материал-тех-никтиг курлавырлар чедишпес бол-за ол болдунмас-даа. Четчир мате-риал-техниктиг курлавырларын биржаларын организациялар турары-мөңшөп садыглаашкынын хос-тут чорун магадаалар. Ычангааш оларны чуртун бүгү девискээрле-ринде тургузуп эгелээр.

Девискээр бүрүзү онзагай тала-лыг, ычангааш садыглаашкынын организациялар хевирин: үргүчү эскертирин негеп турар. «Азия биржазы» экономиктиг төп чок девис-кээрге тыптып келген. Оон-биле кады-кожа девискээрлер Бурятия, Иркутскиде болгаш Чита областтарга биржа садынын онзагай хевирин тургузары эргежөк чутула апарган. Ычангааш Улан-Удэге акционер нитилели тургустунуп эгелээр. Оон организациялары баштайгы конуктардан эгелеп харылзаанын болгаш компьютер техниказынын амгы үедеги херекселдерин ажал-лап эгелээнин онза-чутула учур-ду-залыг болуп турар. Ол чорук са-дыглаашкынын Улан-Удэде, Ир-кутскиде болгаш Читада үш зал-дарга хары угда ажалдар, брокер контораларынын санын дөрт чүс чедирер арганы берген. Бир эвес ажил-херекти оон кошкык органи-заастап эгелээр болза чүү болурун, чамдык биржалар боттарынын баштайгы базамынын чүгө он шаа конторалар-биле эгелеп тур-ган. Чангыс сөс-биле чугаалаарга, садыглаашкын чорудар девискээр-ни баштай-ла дыка калбартып ал-ганнар.

«Азия биржазынын» өзүлд темп-инин шапкыны садыглаашкынын чорудар девискээрин улгаттырарына база негеп келген. Оон организа-циялары улуг күчүлүг-даа болза, чаа экономиктиг харылзаалар не-геп турар Якутиянын рыногун эс-керип каан. Якутиянын чааа бир-жа салбырын ажадарына улуг сонургаалдыг илереткен-даа. Курплан болгаш Курхандырылга дамчытыр эвес, а дөрт харылза-

жыр арганы ук биржа чедип алган, Чижээ Иркутск областын бүдүрүл-гелери Якутияже продукцияны «ха-лас» чорутпас, оон орунуга өске продукция алып апарган. Бартер харылзааны кезек үеде харын хе-рек-ле ийиан, ычангааш-даа ол хе-реглекчилерге-даа, хандырыкчы-ларга-даа ажыктыг эвес. Ындыг үндезинге ажыктыг ажалдаары черде болдунмас. А биржа сады-лаашкынын бараан садыктызын болгаш садып алыкчызын үенин негелдизинче кирип, херегелдиг болгаш негелдениң деңизүүрүн, рынок өртөөн билеп алырынга че-дирип турар.

Эң кол чүве чүл дээрге, «Азия биржазы» бистин республикага ку-раавырларын, оон иштинде чоннуң херегел барааннарнын болгаш аш-чемни бүгү Сибириден, чурт-тун өске девискээрлеринден хаара тудар арганы берип турары болур. Амгы үеде Улан-Баторга, Кызыл-га, Новокузнецкиге, Якутскиге бол-гаш өске-даа хоорайларга хары у-гда садыглаашкын кылып болур. Чоокку үеде биржа Кыдатка бол-гаш Мурнуу Кореяга садыглааш-кынын чорудар.

Техниктиг хандырылгы эки-житкенинтен, космос харылзаа-зын ажаллап эгелээнинтен, калд-ларывыстын мергежилни бедите-ниствен бистин хөгжүлдөвис улам бурунгаарлаар. Ону чедип алыры-биле Москвааны коммерциялыг ин-женерия институту-биле семинар-ларны эрттирп турар бис, анаа салбырлар удуртукчулары дыннак-чы болуп кирип, лекцияларын чуртун биржа садынын талазы-биле билдиги эксперттер номчуур.

Бүдүрүлгелеринин, ажил-агый-ларын сагынгыр-тывингыр удур-тукчуларына тускай сүмелери болгаш саавырларын ажалдап кылган. Бүдүрүлгө болгаш ком-мерция планарын амыдыралга боттандырып эселээр аргаларын биржа оларга бээр.

Индекс 667000, Кызыл хоорай, Красноармейская, 100.

ТУРГУЗУКЧУЛАРЫ: Тыва Республиканы Дээли Со-вет. Министрлер Чөвүдөли. «Шын» содууна редакция коллективни.

Редакторнун ораакчызы Д. И. ЧЫЛЫМ.

Редакциянын телефоннары: Редактор — 3-43-34; Приемная — 3-34-26; Оралакчылары — 3-33-91; 3-34-17; Харымсалгалы секретарь — 3-34-92; Оралакчылары — 3-45-93.

КИЛДИСТЕР: экономика килдистери: фактур — 3-34-49; 3-36-73; кедээ ажил-агый — 3-41-16; социал айтырлар — 3-34-57; улус өөредилге болгаш культура — 3-39-15; улус депутаттар Советте-риниң — 3-34-98; шиптигел политиктиг — 3-36-25; медээлер болгаш спорт — 3-36-82; 3-41-23;

ЧҮГЛЕ БАРААН-ЧИГ ЭТ ЭВЕС...

Биржа ажил-агыйн эки билис килип болза ийди болуп турар эскерилгелер-ни-даа кайып билер. Черге ычангааш, биржа дугайында билер кижилер ховар боор биржа ажил-чорудулазы бистин чуртувуста чаа эгелээр, чыл билин чептээр, а ол хирезинде анык-бүрү биржада саны 200 чедип ту-рар.

Нитиэ-биле бүгү деле-гейге 60 хире биржа тур-ган чүве-дир. Совет биржа ажил-херезиниң ындаг дүр-ген сайзырап турары база билдингир. Тывингыр-са-гынгыр ажил-чорудулазын түнелинде чаа-чаа бүдү-рүлгелер дыка дүргөп тып-тып турар. Ычангааш-даа бо болуушунун түр деп даап болдашкынар база үндезинин, чорук улуг-улуг биржалар үрмектерин үндүр кылып калптар, чүгө дээрге «куштуу тилдээр» деп принцип ажылдаар. Байдал ында турда «Азия биржазынын» күштүг болуп дөң чуткүлүг билдингир. База бир чаа чүгүд. «Азия биржазы» моон сонгаар ба-раан-чиг эт деп адаар деп шиптир хулапп алдыган. Биржаның кол эргежөкчизи А. Фирсовтун чугаалап ту-рары-биле алырга, «Азия

биржазы» калбаа-даа ба-раан-чиг эт турбаан, үн-диг саазын саалар фонд килдизин ажаллап чүгү-ла деп тургүчү конфе-ренция үенинде шип-тирлээн турган. Ол дээрге акциялар, сертификаттар болгаш өре вексельдер-дир. Ол дээрге бараан-чиг эт биржазына хамаары-пас чүгүд-дир.

Ычангааш бөгүн «Мена-тептин» болгаш «Азия биржазынын» акцияларын са-дыкче үндүрүп турар, үн-диг өске-даа саазынын садып эгелээр. Чуртта эң баштайгы бараан лицензия-зын алгаш, «Азия биржазы» дараазындагы фонд алу-уга лицензияны алып апар. Ол дээрге фонд кил-дизинин анаа олурбааны-нын бадыткалы-дыр.

Ажыл-херекчи кижилер, далажыкчар!

«Азия биржазынын» ак-ционер нитилели болуун акциялыын өртөөн сен-тирбрыла шимчелтес деп шиптирлээн. Ол үеде ону 1 миллион 700 мун рубльге үнөөн. Чуртта бараан саарылгазынын талазы-биле ийик черин ээлеп турар «Азия биржазынын» куруу бо чылдың апрелден а-

гуска чедир дыка өскөн, беш ай дүргүзүндө 100 мун турганындан 1 миллион 720 мун четкен. Анализ кылып турар кижилерин санап турары-биле алырга, чыл тончүзүгө чедир ол 5 мил-лион рубль чедер. Биржа-нын акцияларын садып ал-гаш, ону чедирин сатка-нындан Улан-Удэ хоорай-ның аш-чем барааннары саалар бүдүрүлгези 1.5 мил-лион рубль арыг орууганы-сес ай дүргүзүндө кирген.

Баштаар чер болгаш бро-керлер хуралы чаагай сөт-кыл фондузун тургузар болгаш чыл тончүзүгө че-дир олче биржа 1 миллион рубльди брокер конторал-лары аныгы-аңы түннерин кирерин шиптирлээн.

Оон аңгыда биржа Улан-Удэ хоорайнын школарын-ның аге класстар өөреник-чилеринге эртеңи чөм кы-лып берип азыш 1 миллион рубльди үндүргөн.

Азия биржазын аны-бүрү барааннарны санадап турар: чик болгаш чүкк маши-наларын, видеомаг-нофоннарны, хеп чуур машиналарын, теле-фон аппараттарын болгаш самоварлар-ны, тускай хепти, хендир үзүн дээш, өс-ке-даа.